

Наманган вилоят тарихи ва маданият давлат

музейи катта илмий ҳодими

Валиева Ҳадияхон

Ўзбекистон этномусиқашунослигида узоқ йиллар давомида ХХІ асрда катта ашула, наврўз ва аския билан бир қаторда ЮНЕСКО нинг номоддий маданий мероси дурдоналари рўйхатига киритилган ўзбек мақом санъатининг муаммолари ва маънавий аҳамиятига алоҳида эътибор бериб келмоқда.

Ўзбек мақоми, уни авайлаб асраш ва ривожлантириш янги типдаги миллий мусиқа маданиятининг вужудга келишига имкон берган моҳир мусиқачи бастакор ва ҳофиз, фольклоршунос олим Юнус Ражабий номи билан узвий боғлиқ.

Академик Воҳид Зоҳидов у ҳақида “Бетакрор куйлар устини қоплаган асрлар гирдини олиб,уларга сайқал берди, ушбу нодир гавҳарларни авлодлар мулкига айлантирди.” Деб ёзган эди.

ХХ асрнинг биринчи ярмида юзага келган мураккаб ижтимоий-сиёсий вазиятга қарамай, Ю.Ражабий машҳур мақом билимдонлари, жумладан унга устозлик қилган Шораҳим Шоумаров билан танишгач, ижрочилик анъаналарини ўзлаштира бошлади. Ю. Ражабий талқинидаги кўплаб халқ кўшиқлари кейинчалик В.Успенский томонидан ёзиб олинган.

1919 йилда Тошкентдаги Туркистон халқ консерваториясида Ю.Ражабий мусиқа назариясидан таълим олади. Унга профессионал бастакорлар, мусиқа назариётчилари, фольклоршунослар Н.Миронов ва В.Успенский устозлик қилишган. У ўз ижро маҳоратини машҳур ўзбек ҳофизлари Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Хожи Абдулазиз Абдурасулов, Домла Ҳалим Ибодовлардан оширган. Ю.Ражабий ижросидаги халқ кўшиқлари ва мақомларида юқорида зикр этилган устозларнинг айтиш усуллари равшан кўриниб турса-да, аммо унинг хониш ва соз чалиши фақат

сунъий танқид бўлиб қолмасдан анъанани мунтазам ва ижодий ўзлаштириш мақсулидир.

“Юнус Ражабий кенг диапазонли овозга эга ҳофиз бўлиб, унинг” махсус шаклланган ўз ёқимли овози ва айтиш техникаси бўлган. У айтган ҳар бир ашула ёки кўшиқ шеър мазмунини чуқур ҳис қила олганлиги туфайли айниқса, Ҳожа Абдуллазиздан олган Ушшоқ ва Мулла Тўйчи хофиздан олган “Баёт” йўлларини эшитувчиларга усталик билан тўғри етказа олиш маҳоратини эгаллаган эди”, -деб тадқиқ қилади М.Аҳмедов.

Тошкент консерваторияси қошида (1939) композиция бўйича таёйёрлов бўлимида ва Москвадаги (1940) “халқ композиторлари” курсларидаги ўқиш йилларида , Ражабий ўша даврнинг етакчи муסיқашунос ва бастакорлардан сабоқ олиб, муסיқа тарихи, назарияси ва композицияси бўйича ўз билимини мустаҳкамлаб, халқ муסיқаси намуналарини ноталаштиришда малакасини оширади.

1939 йил Тошкентда Е.Романовская ва И.Акбаровлар муаллифлигидаги биринчи йирик “Ўзбек халқ кўшиқлари” тўплами дунё юзини кўрди. Унга Ю.Ражабийтомонидан ёзиб олинган 29 чолғу куйлари ва ашулалари киритилди.

1955 йилдан 1959 йилгача бўлган даврда Ю.Ражабий ташаббуси ва шахсан иштирокида “Ўзбек халқ муסיқаси” антологиясининг тўққиз жилди тайёрланган ва нашр этилган. Унга бебаҳо манба, ўзбек муסיқа меросининг чинакам қомуси бўлиб қолган 1000 дан ортиқроқ муסיқа асари киритилганди. Нашр анъанавий муסיқанинг деярли барча жанр ва турларини қамраб олган, шу жумладан болалар кўшиқчилари, чолғу куйлари, халқ кўшиқлари, Фарғона катта ашулалари, чолғу ва вакал мақом асарлари, “Фарғона-Тошкент мақомлари” туркумлари, ўзбек бастакорларининг кўшиқ-ашулалари шунга киради. Улар орасида энг қимматлиларидан ҳисобланувчи “Шошмақом”(“Бухоро мақомлари”) тўлиқ нашрини тилга олиш мумкин, барча намуналар Юнус Ражабий ёзувларидир. Таниқлинавойишунос, академик Воҳид Зоҳидов Алишер Навоийни сўз мулкининг султони , шерият султони унинг “Хамса”сини буюк асар деб

таърифлаб, Юнус Ражабий “Ўзбек халқ мусиқаси”антологиясини нашр этиб, XX асрнинг “МусиқавийХамса”сини яратди, мақомларни оммалаштириш, уларни илмий ва амалий жиҳатдан тараққий топишига кўшган ҳиссаси учун “мақом султони” унвонига сазовор, деб ёзган эди.

1966 йилдан 1975 йилгача бўлган даврда “Шошмақом”нинг 6 жилди олам юзини кўрди, ундан “Шошмақом”нинг тўлиқ туркумидан ташқари “Фарғона-Тошкент мақомлари” шунингдек, айрим мақомлар асосида яратилган чолғу ва ашула йўллари ҳам ўрин олган.

Анъанавий мусиқанинг кўп асрлик тажрибаси, мусиқий мероснинг жанрларга бойлигини сақлаб қолган ҳолда Юнус Ражабий чинакам мусиқий-бадиий анъаналар асосида замонавий жанрлар ва шаклларга оид асарлар яратишга ҳаракат қилди. У “Лайли ва Мажнун”, “Фарҳод ва Ширин”, “Муқанна”, Ю “Қасоскор”, “Кўчқор Турдиев”, “Назира”, “Алишер Навоий Астободда” драмаларига, “Ўғил уйлантириш” мусиқали комедиясига мусиқалар ёзди.

2007 йилда ЮНЕСКО хомийлиги остида кўлёзмалар, нота ёзувлари, шеърӣ матнлар, ўтмиш йиллар манбалари асос бўлиб хизмат қилган “Мусиқа меросига бир назар” ва “Юнус Ражабий. Ўзбек мақомлари. Шошмақом” китоблари нашр этилди. Мазкур китоблар асрий тарихга эга мусиқанинг бебаҳо хазинаси ҳисобланиб, бугунги кунда миллий маънавий бойликни ўзлаштиришда ёш машшоқ ва бастакорлар учун намуна бўлиб хизмат қилмоқда.

Ижрочи, ташкилотчи, бастакор, устоз ва фольклорчи Юнус Ражабийнинг серқирра фаолияти ўзбек ўзбек мусиқа санъати тарихи билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, у қатор Ўзбек мусиқаси назариётчилари ва тарихчиларининг кўплаб китобларида ҳамда мақолаларида кенг ёритиб бермоқда.

2016 йилда “Ражабийнома”тўплам-антологияси нашр этилди, унда Юнус Ражабий ҳаёти ва ижодининг энг ёрқин саҳифалари, беназир устознинг мақола ва турли ҳужжатлари ўрин олган.

Бутун ҳаётининг халқ маънавий меросининг бебаҳо намуналарини тадқиқ этиш, сақлаб қолиш ва ривожлантиришга бағишланган санъат арбоблари доимо иззату ҳурматга сазовордирлар, уларнинг ҳаёти ва ижодлари эса келажак авлод учун хулқ-атвор ва билим олишда намуна бўлиб қолгусидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Узбек кोगози. Гулистон журнали 2021й/2.
2. Когоз тарихидан. Фан ва турмуш журнали 1999й /3-4.
3. Интернет сайтлаи.